

Cseppben a tenger

LABÁDI GERGELY: A MAGYAR EPISZTOLA A FELVILÁGOSODÁS KORÁBAN

Az utóbbi két évtized megújuló irodalomtörténet-írásában élénk és termékeny diszkurzus alakult ki a felvilágosodás korabeli magyar irodalom jelenkori párbeszédképességéről. A napvilágot látott munkák elsősorban eszme- és kritikátörténeti megközelítésű korszak- és életmű-monográfiák, illetve olyan egy- vagy többszerzős tanulmánykötetek, amelyek többek között a korszakolás problémáira, a műfaji rendszer kérdéseire, valamint nyelvfilozófiai összefüggésekre összpontosítanak. Ezek a vizsgálódások sokszor textológiai-filológiai kutatásokkal, kritikai vagy kritikai igényű, illetve digitális és/vagy digitalizált szövegkiadásokkal futottak vagy futnak jelenleg is párhuzamosan.

Labádi Gergely első kötete, illeszkedve ebbe a színvonalas tudományos diszkurzusba, egy antik eredetű költői műfaj, az episztola mintegy félévszázados, 1770-től 1820-ig ívelő történetét tanulmányozza. A munka egyszerre hiánypótló, hiszen monografikus összefoglalás az episztoláról mindeddig nem létezett, illetve egyedülálló, ugyanis az alcímben (*Műfaj- és médiatörténeti értelmezés*) megjelölt olvasási módszer kettőssége a korszakot tárgyaló dolgozatokban eddig nem volt hangsúlyosan jelen. Ezzel a választással a fiatal szegedi irodalomtörténész az episztola egyébként is kevésbé vagy leginkább csak közhelyek által ismert műfajának többek között kultúr- és olvasástörténeti távlatait nyitja meg, túllépve a történeti-poétikai megközelítés által lezárt határokon.

A kötet szerkezete első pillantásra szinte zavarba ejtően egyszerű és kézenfekvő: a bevezető recepciótörténeti fejezetet a poétikai-retorikai hagyomány részletes feltárása követi, majd a harmadik részben a médiumváltás történeti és elméleti problémáiról olvashatunk a kéziratok és a nyomtatott episztolák kapcsán. Ez a jól áttekinthető felépítés mindenekelőtt segít az olvasónak abban, hogy könnyebben eligazodjék a XVIII. század feltároló irodalmi és specifikusan költészeti hagyományának összetettségében, amelynek vélt egyszerűsége és bizonyossága úgy foszlik semmivé, ahogy megpróbálunk egyre közelebb lépni hozzá. Az értelmezői diszkurzus alapjait megvető *Bevezetés* retorikai felépítettsége az irodalomtörténeti hagyományban evidensnek tekintett egyértelműséget és ebből kifolyólag a megkérdőjelezhetetlen tekintélyt ássa alá. A pragmatikus témamegjelölést irodalomtörténeti közhelyekként nevesített tények magyarázzák, majd a szerző a műfajelméleti és -történeti kutatások buktatóit sorolja elő, hangsúlyozva az elvégzendő munka bizonytalanságait. Az irodalomtörténet olvasásában jártas befogadó elvárásainak folyamatos kiközlentése rendkívül fontos, hiszen az ismerős konstrukciók inga-

tagságára figyelmeztet, ugyanakkor a kötet szerkezetét részletesebben feltáró bevezető alfejezetben, a kutatások előtörténetét felvázoló részlet személyessége, a választott téma kidolgozásának „fejlődéstörténete” már meglehetősen zavaró. A bevezető fejezetben kap még helyet a felvilágosodás korabeli episztola időhatárainak kijelölése, a műfajleírásra abban az időben tett kísérletek rövid bemutatása. Lényeges még kiemelni *A referencialitás* című alfejezetet, amely az episztola értelmezéstörténetének alapvető jellegzetességére mutat rá, nevezetesen arra, hogy következetesen jelen van az önéletrírói paktum kiterjesztése az episztolákra. Ugyanakkor megjegyezném, hogy véleményem szerint nem helyénvaló ebben az esetben az episztolát nem-fikciós műfajnak nevezni az értelmezői hagyomány bemutatása során, szerencsésebb lett volna talán a *nem-irodalmi* jelzővel illetni.

A második fejezet első fele az episztola poétikai-retorikai beágyazottságát tárgyalja, természetesen az antikvitásból öröklődő toposzok és tipologizálások elősorolásával, illetve a prózai és költői levél történetének és elméletének ismertetésével, amelyben lényeges helyet kap a korabeli magyar levélméleti recepció, első sorban német irodalomtörténeti kontextusban. Hiánypótló az a részletes elemzés, amelyet a szerző Mészáros Ignác levelezőkönyvének szentel, s szintén érdekesítő, ugyanakkor a monográfia tárgyától már meglehetősen távolra kalandozó a női levélírás problémájának kiemelése. A prózai levél szerteágazó történetének elemzéséből azonban más magyar nyelvű szekretáriusok említése és ismertetésének kamatoztatása elmarad (Femer Kilián, Wályi K. András), ahogyan hiányzik az episztolával egy időben népszerű, és a levélkultuszról nyilván szintén nem független levélregényre történő utalás is, amely műfaj még említés szintjén sincs jelen. A költői levél bemutatásának *beszédes* alapját Horatius és Boileau poétikájának *hallgatása* képezi az episztola műfajáról. A korabeli (és a magyar irodalmi körökben is olvasott), első sorban német értekezők (Gottsched, Eschenburg, Pöhlitz, Boutewerk, Manso stb.) költészetelméleti munkáinak vonatkozó részleteiből azonban nemcsak az episztolát, hanem a tárgyalt időszak poétikai gondolkodásmódját, a hagyományhoz való viszonyát és a műfajok alakulástörténetének módjait is megismerhetjük. Az episztola magyarországi történetének 1830-ig ívelő szakasza szintén lényeges a poétikatörténeti vonatkozásokon felül a korszak irodalomelméleti gondolkodásának megismerésében, eddig rejtőző, akár kéziratossá vagy hangsúlyosan még nem tárgyalt költészetelméleti munkák bemutatásának köszönhetően (többek között Döbrentei és Toldy kánonteremtő tevékenységének kiemelésével).

A fejezet másik felét kitöltő *Gyakorlati poétika* izgalmas vállalkozás, ebben a szakaszban a szerző a nem rendszerezett poétikai megjegyzéseket, írói és kritikai reflexiókat, a szövegek önértelmező passzusait stb. tanulmányozza a 18. század harmadik harmadától a 19. század első harmadáig ívelő időszakban. Az irodalomszemlélet sajátosságaira figyelmeztet a műfaj történetének 18. századi szakaszában a prózai misszilis levél és a verses levél lényegi azonossága, majd a 19. században bekövetkező médiumváltással (vagyis amikor a kézzel írt verses/prózaformájú episztola végleg átadja a helyét a nyomtatásban megjelenő episztolának) a műfaj egészen más interpretációs lehetőségeket nyit meg. A Batsányi-pernek szentelt alfejezetben többek között a *Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz* című episztolán keresztül kísérhetjük végig az irodalomfogalom specifikálódását az autonómia felé

vezető úton a *litterae* általános műveltségi képzetkörétől eltávolodva. Ráadásul egy izgalmas nyomozás részesei is lehetünk a szövegek interpretációjával a Marti novics-perben megvádolt költő bűnösségének és a felségsértés vádjá alól történő felmentésének ügyében.

A poétikai-retorikai hagyományt feltáró szakasz, amint már utaltam rá, elsősorban költészettörténeti szempontból hiánypótló, éppen ezért véleményem szerint méltánytalanul értékelődik le a médiatörténeti elemzésre vállalkozó harmadik nagy fejezettel szemben. A kötet retorikai felépítése egyfajta késleltetett és nagyon jól előkészített csúcspont felé irányítja az argumentációt, hogy amíg oda eljut az olvasó, világossá váljék számára a történeti-poétikai olvasás működésképtelensége, s e zsákutcából csakis a médiatörténeti megközelítés vezetheti ki. A fejezet címválasztása (*A média morfológiája*) ráadásul nem telitalálat. Azonban még mielőtt félreérthetővé válnék, le kell szögezmem, hogy valóban kiválónak és megkerülhetetlennek bizonyul ennek az olvasási szempontnak a bevonása a felvilágosodás korabeli episztola történetének megértésében. Ugyanakkor az is világos, hogy az irodalom- és eszmetörténeti hagyomány feltárása nélkül a médiatörténeti megközelítés kevéssé lenne védhető, így a kötet erőteljes önreflexiójában szerencsésebb lett volna elkerülni a két szempontrendszer konfliktusos ütköztetését. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy az interpretációs gyakorlatban viszont – szerencsére – nem mindig volt lehetséges a műfaj történet és a médiatörténet éles szétválasztása. Ez persze időnként zavart okozott a hangsúlyozottan dichotomikus szerkezetű írásban, ami így helyenként szükségképpen önismétlővé vált, illetve anticipációk és retrospekciók állandó jelenlétét tette szükségessé.

A médiatörténeti fejezet a kéziratos levélből nyomtatott műfajjá váló episztola történetében a XIX. század első évtizedeiben bekövetkező törésre keres választ a szövegeket hordozó és/vagy létesítő médiumok elemzésével. A problémafelvető bevezetést média- és olvasástörténeti alfejezet követi a kézirat és a nyomtatvány viszonyrendszerének kérdéskörében, amely többek között a nyomtatáshoz kapcsolódó nyilvánossággal párhuzamosan kialakuló cenzúra és sajtószabadság korabeli jogi és politikai vonatkozású vitáit tárgyalja. Ezt követően a medialitást tárgyaló XVIII. század végi irodalmi-tudományos diszkurzusról olvashatunk, amely nyilvánvalóan a kézirat háttérbe szorulásának, illetve a nyomtatott szöveg előtérbe kerülésének szerteágazó következményeivel vet számot. Ezt követően a két lezáró fejezetben a misszilis levelek és a versgyűjtemények episztoláinak értelmezését végzi el a szerző az adott médium középpontba állításával. A kéziratos misszilis elemzését olvasva szembesülhetünk újra a műfaj illékonyságával, illetve ezáltal az interpretáció bizonytalanságaival, ugyanis a fejezet *A' Besenyei György' Társasága* című, *nyomtatott* kötetben keresztül mutatja be az 1770-es évek jellegzetes irodalmi diszkurzusát. A kéziratos és a nyomtatásban megjelenő levél nyilvánvaló különbségeit majd a nyomtatott leveleket elemző fejezet tárgyalja részletesebben. A XVIII. század végi episztolaanyag heterogenitásában való eligazodáshoz a levelek tipológiája nyújt segítséget, amely egyben megmutatja a műfaj specializálódásának útját is. A médiatörténeti rész utolsó alfejezete azzal vet számot, hogy a versgyűjteményekbe kerülő episztolák a médium- és közegváltással miként változtatják meg a korábbi műfaji konvenciókat, s hogyan jutnak el az önmegsemmisítésig. Lényeges

helyet kap az elemzésben a szerzői név mint paratextus, a cím mint paratextus, továbbá a dialógust, a monológot, az időrendet és a retorikai hangnemen alapuló műfaji hierarchiát alkalmazó rendet variáló kötetelrendezések bemutatása.

Mind a műfaj-, mind pedig a médiatörténeti fejezetet (s nem tudom megállni, hogy ne ismét a kétféle megközelítés éles elválasztását és az értékalapú ítélethozás szándékát lássam ezekben az egyébként érdekes s olvasmányos exkurzusokban) egy-egy rövid kis történet zárja, amelyek funkciója, úgy érzem, a szórakoztatás, az elgondolkodtatás és nem utolsósorban a lezárt fejezet esszenciájának ötletes kiemelése. A műfajtörténeti fejezet végén Luis de Góngora versének, Prónay Sándor és Szemere Pál nézetkülönbségének, illetve Csetri Lajos és Fenyő István vitájának értelmezése a műfaji hovatartozás kérdéskörében a történeti-poétikai kutatások történetietlenségének veszélyeire figyelmeztet. A médiatörténeti fejezet pedig Arany János és Petőfi Sándor levelezésének értelmezéstörténetét bemutatva utal (újra) a médiatörténeti elemzések megkerülhetetlenségére. A kötet végül egy nagyon frappáns rezümével zárul, amely rendkívül világosan és feszesen, a kötet szerkezetén végigtekintve foglalja össze a kutatás eredményeit. Ezekre az értelemkereső és -adó összefoglalásokra azért van igen nagy szükség, mert egyébként az egyes alfejezetek jellemzően idézetekkel nyitnak és zárulnak, ami, bár frappáns tud lenni, sok esetben nem kedvez az egyébként rendkívül igényes interpretációk összefüggésben való láttatásának.

Labádi Gergely kötete kitűnő kézikönyv a felvilágosodás magyar irodalmának új szempontú tanulmányozásához, amely elismerésre méltó módon eddig nem ki-tüntetett szerzők szövegeit is bevonja az olvasásba. A kötet dicsérete egyben a sorozat laudációja is: a könyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaság és a *L' Harmattan* „ligatura” sorozatának harmadik darabja, a Csetri-tanulmányok és T. Szabó Levente Mikszáth-monográfiája után (sorozatszerkesztők: Szilágyi Márton, Scheibner Tamás, Vaderna Gábor). (*L' Harmattan*)

BÓDI KATALIN

Az újrafelfedezés és az átértékelés lehetőségei

T. SZABÓ LEVENTE: MIKSZÁTH, A KÉTELKEDŐ MODERN

Tudvalevő, hogy a felsőoktatási műhelyek olyan versenyre kényszerülnek (Nyugat-Európában és Észak-Amerikában immár hosszabb ideje), hogy vonzerejüket tanácsos időről-időre valami „újdonsággal” megtoldani. A PR eszközökkel, szívós propagandával is ösztönzött „siker” és valamely iskola „felvirágzása” után azután a „felfedezések” különböző mértékben szorulnak háttérbe (az esetek többségében feledésbe) anélkül, hogy bárki is utólag akár hozzávetőlegesen számba venné: mi bizonyult maradandónak, mi tévedésnek. (Még a valóban nagyjelentőségű struktu-